

УДК 349.2
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2023.10>

Д. В. Лубінець
orcid.org/0009-0009-8544-1561
доктор філософії

ОЗНАКИ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Постановка питання. Становлення правового механізму соціального захисту працівників в Україні, як і в інших правових, соціальних і демократичних державах, пов'язується із усвідомленням в суспільстві того факту, що праця людини сприятливо впливає на суспільство, а сама сфера праці характеризується певними соціальними ризиками, що потребують усунення чи мінімізації, зокрема, заходами соціального захисту. У цьому контексті існування та дія правового механізму соціального захисту працівників є важливою гарантією того, що сфера праці може бути соціально безпечною для працездатних осіб. Ця обставина є важливим мотивом долучення працездатних осіб до «світу праці», що у свою чергу є гарантією сталого розвитку суспільства та національної безпеки держави (з одного боку, приймаючи до уваги соціально-правове та економічне значення праці та її результатів; з іншого боку, у зв'язку із тим, що долучення працездатних осіб до гідної праці мінімізує нігілізацію та маргіналізацію суспільства). Особливо актуальним наразі питання забезпечення соціальної безпеки набуває щодо працівників критичної інфраструктури, результати трудової діяльності яких безпосереднім чином позначаються на життєздатності держави і суспільства. Усвідомлення важливості забезпечення соціальної безпеки цієї групи працівників заходами соціального захисту обумовили створення в Україні правового механізму соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури, сутнісний зміст (насамперед, особливі риси) якого ще не був предметом наукового дослідження. Вказане складає суттєве теоретичне питання, яке має практичне значення, адже не лише обмежує наукову дискусію щодо виявлення проблем дії цього правового механізму, але й також ускладнює процес комплексного формування пропозицій та рекомендацій стосовно удосконалення нормативно-правового та інституційного забезпечення соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури в Україні.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Сутнісний зміст правового механізму соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України по сьогоднішній день ще не був предметом окремого дослідження українських учених, хоча вітчизняними прав-

никами вже тривалий час розглядаються ті чи інші особливості юридичної природи правового механізму, як особливої юридичної конструкції, серед яких: О.А. Дяченко [1], О.В. Карпушова [2], Е.Л. Ковальонус [3], З.С. Кравцова [4], Ю.О. Остапенко [5], А.М. Перепелюк [6], В.В. Сова [7], Т.І. Тарахонич [8], В.О. Швець [9] та ін. Ґрунтуючись на наукових напрацюваннях цих та ін. учених і дослідників можемо з'ясувати комплекс особливих рис діючого в Україні правового механізму соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури.

Метою статті є з'ясування основних ознак правового механізму соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України. Для досягнення означеної необхідно виконати такі завдання: 1) окреслити ключові риси правового механізму соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури; 2) проаналізувати зміст виявлених рис досліджуваного правового механізму; 3) узагальнити результати проведеного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Критично аналізуючи підходи українських вчених до розуміння ознак правових механізмів, що відображають властивості такої конструкції [див., напр.: 1, с. 94–96; 10, с. 173–174], а також специфіку правового механізму соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України, можемо дійти логічного висновку, що зазначений механізм, як особливий юридичний конструкт, що має практичне юридичне значення, характеризується наступними рисами:

1. Правовий механізм соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України має цілісний системно-організаційний характер, що визначається метою, завданнями та функціями державної політики у відповідній сфері. Системна цілісність досліджуваного правового механізму означає, що цей спеціальний механізм соціального захисту не є ізольованою від правової системи України (чи від сфери дії соціального права та ін.) юридичною конструкцією, а в теоретичному та практичному сенсі є частиною комплексного та послідовного (у контексті юридичної логіки та організаційної логіки) соціально-правового режиму. Зокрема, правовим механізмом соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України

охоплюється низка норм чинного законодавства (при цьому сам він підпадає також під дію норм і стандартів універсального міжнародного та регіонального міжнародного соціального права), які є складовою соціально-правового режиму соціального захисту працівників, а також корелюють державну політику в соціальній сфері в цілому, а також у сфері соціального захисту працівників критичної інфраструктури, зокрема. Насамперед в цьому контексті йдеться про норми чинного законодавства про національну безпеку, про критичну інфраструктуру, а також про норми страхового, пенсійного, житлового, трудового та ін. галузей законодавства, які сукупно формують: по-перше, нормативно-правову основу соціальної безпеки відповідного кола працівників, враховуючи насамперед конституційний рівень, міжнародно-правовий рівень, рівень законодавчих актів, рівень підзаконних актів, а також рішення Конституційного Суду України; по-друге, нормативно-правову базу, на якій ґрунтується дія правового механізму соціального захисту працівників критичної інфраструктури в Україні.

Як вбачається, окреслений ефект у дійсності досягається багато в чому через те, що: по-перше, системно-організаційний характер правового механізму досягнуто наявністю мети і завдань функціонування цього механізму, які логічним чином співвідносяться із метою та завданнями правопорядку, національної безпеки, соціальної безпеки працівників, а також людиноцентристського розвитку України (корелюється в контексті реалізації соціальної функції держави, а також суспільства, зокрема, в частині правозахисної діяльності суб'єктів громадянського суспільства). По-друге, цілі та завдання функціонування правового механізму соціального захисту працівників критичної інфраструктури в Україні узгоджуються з ширшими цілями, а саме із трьома ключовими факторами. Перший фактор – забезпечення безперервного функціонування життєво важливої інфраструктури, як гарантії національної безпеки загалом і соціальної безпеки зокрема. Крім того, вказане має також значний вплив й на працівників критичної інфраструктури життя яких (також їх сімей) безпосередньо залежить від безпекових і соціально-безпекових благ, що продукуються за рахунок функціонування критичної інфраструктури. Другий фактор – захист національних інтересів. У цьому контексті насамперед йдеться про захист таких публічних інтересів шляхом забезпечення соціального захисту населення за рахунок належної дії об'єктів критичної інфраструктури (тобто, в результаті продукування благ за рахунок функціонування зазначеної інфраструктури). Третій фактор – дотримання державою та суспільством вимог фундаментальних принципів сучасного соціального права – соціаль-

ної відповідальності, соціальної справедливості, соціальної солідарності, а також фундаментальних вимог правопорядку щодо поваги державою і суспільством людської гідності будь-якого працівника, зокрема, й працівника критичної інфраструктури.

Що ж стосується організаційної цілісності правового механізму соціального захисту працівників критичної інфраструктури, то вона обумовлена тим, що цей механізм є не просто набором абстрактних ідей, принципів, цілей, а також є при цьому системною конструкцією, котра організована таким чином, щоб сприяти ефективному здійсненню та забезпеченню виконання обов'язків держави та суспільства щодо соціального захисту працівників критичної інфраструктури. Це виявляється у процедурному та інституційному контексті об'єктивації змісту правового механізму. Тобто дія правового механізму, будучи заснованою на нормах законодавства, передбачає, що в чинному законодавстві будуть міститись: по-перше, усі необхідні підстави та умови для соціально-захисного впливу на учасників відносин щодо соціального захисту працівників критичної інфраструктури; по-друге, порядок вираження соціально-захисного впливу на учасників відносин щодо соціального захисту зазначених працівників; по-третє, правовий статус учасників відносин щодо соціального захисту вказаного кола працівників, адже організаційна цілісність правового механізму соціального захисту працівників критичної інфраструктури багато в чому залежить від інституційної основи функціонування такого механізму, яким охоплюється широкий перелік суб'єктів владних повноважень (органів публічної служби та їх посадові особи), а також суб'єкти громадянського суспільства; по-четверте, особливості здійснення координації та співпраці повноважних суб'єктів з метою соціального захисту працівників критичної інфраструктури.

2. Правовий механізм соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України ґрунтується на нормативно-правовій основі формування та реалізації політики держави у соціальній сфері загалом та в сфері соціального захисту прав працівників, зокрема. Важливість нормативно-правового регулювання зазначених аспектів важко недооцінити, враховуючи особливості нормотворчої діяльності у правовій державі, а також її безпосередній вплив (зокрема, в контексті реалізації принципу правової (юридичної) визначеності) на соціальний захист населення загалом та соціальний захист прав працівників критичної інфраструктури, зокрема. Таким чином, досліджуваний правовий механізм здатний обіймати різні аспекти соціального захисту працівників, які охоплені різ-

ними напрямами такого захисту (трудоправовий, матеріально-побутовий, оздоровчо-рекреаційний, страховий, пенсійний тощо), що регламентуються нормами законодавства (так він приводиться у відповідність до існуючих правових норм, забезпечуючи послідовний та вивірений підхід у різних галузях права, що позначаються на соціальній безпеці працівника), а відповідно – є основою, в якій міститься сукупність керівних принципів, норм, стандартів, а також процедур, які дозволяють трансформувати загальні правові ідеї про необхідність соціального захисту працівників критичної інфраструктури у дієві правила, норми та стандарти, що у свою чергу дозволяють досягти мети та виконати завдання цього соціального захисту у практичній дійсності.

3. Правовий механізм соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України поширює свою дію на відповідне коло суб'єктів. До таких суб'єктів можемо віднести учасників відносин щодо забезпечення соціальної безпеки працівників критичної інфраструктури, а саме: суб'єктів публічної адміністрації, інших органів публічної служби та їх посадових осіб, до повноважень яких віднесено здійснення заходів соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури; суб'єктів громадянського суспільства (наприклад, професійні спілки, інші професійні об'єднання працівників критичної інфраструктури, неурядові організації, які захищають права працівників та ін.); роботодавців; самих працівників критичної інфраструктури. Отже, коло осіб, відповідальних за соціальний захист прав працівників критичної інфраструктури, є досить широким, що в дійсності є виправданим відображенням значних за обсягом і предметом відання потреб належного функціонування правового механізму, а також широти певних правових статусів цих суб'єктів, які їм властиві й тому можуть бути реалізовані задля задоволення потреб у ефективному функціонуванні цього механізму. При цьому, звісно, особливу увагу в контексті розгляду виокремленої характеристики досліджуваного правового механізму слід приділити саме роботодавцям, адже ця сторона трудових правовідносин є прямо відповідальною за прийом на роботу та управління працівниками, а тому несе основну юридичну та моральну відповідальність за забезпечення соціального захисту прав працівників тією мірою, якою це визначено державою в законодавчих актах. При цьому, вказуючи на те, що роботодавець несе за соціальний захист прав працівників саме юридичну та моральну відповідальність, важливо наголосити й на тому, що відповідні обов'язки роботодавця мають безпосередню юридичну основу, а тому є не просто моральним чи етичним боргом, а юридичним зобов'язанням,

для якого властивим врешті є юридично значущі наслідки, а тому – є таким, що підлягає (за необхідності) примусовому виконанню за допомогою юридичних засобів публічно-правового примусу. Також стосовно зобов'язань роботодавця важливо розуміти той факт, що вони поширюються на різні аспекти соціального захисту працівника, включаючи забезпечення справедливої заробітної плати, підтримання безпечних умов праці, надання медичних та інших пільг, дотримання трудових норм та повагу до прав працівників на організацію та ведення колективних переговорів. Оскільки юридичні зобов'язання мають юридичні наслідки, а також очевидне соціально-правове значення, цілком логічним є й те, що роботодавці працівників критичної інфраструктури є підзвітними суб'єктами як органам професійної публічної служби, котрі наглядають та контролюють дотримання норм законодавства про працю та соціальну безпеку працівників, так і самим працівникам, які мають право на інформацію, участь та відшкодування у разі порушень права на соціальний захист їх прав.

4. Правовий механізм соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України, будучи юридичною конструкцією, знаходить свій фактичний вияв, адже об'єктивується у практичній дійсності за рахунок трьох ключових факторів. По-перше, досліджуваний правовий механізм знаходить своє фактичне вираження в управлінській діяльності суб'єктів, котрі формують і реалізують політику держави щодо соціального захисту працівників загалом та працівників критичної інфраструктури зокрема. По-друге, правовий механізм соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України, будучи юридичною конструкцією, знаходить свій фактичний вияв завдяки діяльності суб'єктів, які забезпечують формування сприятливих умов для соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури. Важливо наголосити на тому, що створення відповідних сприятливих умов виходить за межі простого дотримання вимог законодавства та включає активні заходи щодо сприяння соціальному захисту прав працівників критичної інфраструктури України. По-третє, розглядуваний правовий механізм соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України об'єктивується в практичній дійсності завдяки виникненню, перебігу, трансформації та завершенню правових відносин з приводу соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури. Ці правові відносини охоплюють сукупність відносин переважно процедурного соціально-правового і адміністративно-правового характеру, породжуючи права та обов'язки (щодо соціального захисту прав працівника) відносно конкрет-

ного працівника, групи працівників чи працівників критичної інфраструктури загалом.

Висновки. Узагальнюючи викладене слід зазначити, що досліджуваний правовий механізм формується і об'єктивується не лише у теоретичному, а й в практичному плані як комплексне, інтегроване та організоване явище, виражене у цілісній юридичній конструкції, що виражає свою соціально захисну дію, відповідаючи при цьому ширшим публічним цілям, а також сприяючи підвищенню рівня соціальної безпеки населення держави за рахунок належного функціонування критичної інфраструктури в Україні. Відповідна позиція підтверджується такими ознаками зазначеного правового механізму: по-перше, цей механізм соціального захисту має цілісний системно-організаційний характер, що визначається метою, завданнями та функціями державної політики у відповідній сфері; по-друге, зазначений механізм ґрунтується на нормативно-правовій основі формування та реалізації політики держави у соціальній сфері загалом та в сфері соціального захисту прав працівників, зокрема; по-третє, розглядуваний правовий механізм поширює свою дію на відповідне коло суб'єктів, яке фактично учасникам правових відносин, які стосуються соціального захисту працівників критичної інфраструктури; по-четверте, будучи юридичною конструкцією цей правовий механізм знаходить свій фактичний вияв у таких обставинах: в управлінській діяльності суб'єктів, котрі формують і реалізують політику держави щодо соціального захисту працівників загалом та працівників критичної інфраструктури зокрема; завдяки діяльності суб'єктів, які забезпечують формування сприятливих умов для соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури; завдяки виникненню, перебігу, трансформації та завершенню правових відносин з приводу соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури. Отже, зазначений результат функціонування розглядуваного правового механізму безпосередньо досягається у разі, якщо на державному рівні, а також у свідомості суспільства буде повноцінно осмислено та визнано складну (через свою багатогранність) взаємодію між правами працівників критичної інфраструктури, їх потребами у соціальній безпеці, наявністю комплексу соціальних та професійних ризиків у роботі на критичній інфраструктурі, національною безпекою та соціальною політикою, а також безумовною необхідністю створення надійної та гнучкої нормативно-правової основи, котра буде надійним базисом соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури.

Література

1. Дяченко О.А. Поняття та риси правового механізму реалізації прав осіб з інвалідністю у сфері трудових відносин. *Соціальне право*. 2020. № 3. С. 92–97.
2. Карпушова О.В. Правовий механізм забезпечення і реалізації трудових прав суддів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2016. 211 с.
3. Ковалюмнус Е.Л. Правовий механізм захисту трудових та соціальних прав суддів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2021. 246 с.
4. Кравцова З.С. Поняття і теоретико-методологічна характеристика механізму конституційно-правового регулювання. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 70–74.
5. Остапенко Ю.О. Теоретична та практична сутність правового механізму реалізації трудових прав працівників. *Соціальне право*. 2022. № 1. С. 17–24. doi: 10.32751/2617-5967-2022-01-02.
6. Перепелюк А.М. Механізм правозастосування: структура та принципи організації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 274–282.
7. Сова В.В. Ознаки механізму правового регулювання створення та використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія: *Право*. 2022. Вип. 74, Ч. 1. С. 126–131. doi: 10.24144/2307-3322.2022.74.2.
8. Тарахонич Т.І. Механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм реалізації права: особливості взаємодії. *Держава і право*. 2010. Вип. 50. С. 12–18.
9. Швець В.О. Поняття і ознаки правового механізму забезпечення стабільності трудових правовідносин. *Юридична наука*. 2019. № 1 (91). С. 410–417.
10. Шумейко Т.А. Поняття та ознаки адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні. *Юридична наука*. 2020. № 8 (110). С. 169–176. doi: 10.32844/2222-5374-2020-110-8.21.

Анотація

Лубінець Д. В. Ознаки правового механізму соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури. – Стаття.

Стаття присвячена з'ясуванню основних ознак правового механізму соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України. Встановлюється, що існуючий в Україні правовий механізм соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури має цілісний системно-організаційний характер, що визначається метою, завданнями та функціями державної політики у відповідній сфері. Для цього правового механізму характерним є те, що він ґрунтується на нормативно-правовій основі формування та реалізації політики держави у соціальній сфері загалом та в сфері соціального захисту прав працівників, зокрема. На сьогоднішній день правовий механізм соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури поширює свою дію на відповідне коло суб'єктів, структура яких тотожна учасникам правових відносин, спрямованих на забезпечення соціальної безпеки працівників критичної інфраструктури. Особливої уваги заслуговує те, що досліджуваний правовий механізм, будучи юридичною конструкцією, має практичне значення, адже має фактичний вияв, а саме за рахунок трьох факторів. Перший – цей

механізм об'єктивується в управлінській діяльності суб'єктів, котрі формують і реалізують політику держави щодо соціального захисту працівників критичної інфраструктури. Другий – зазначений механізм знаходить свій фактичний вияв завдяки діяльності суб'єктів, які забезпечують формування сприятливих умов для соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури. Третій – цей механізм об'єктивується в практичній дійсності завдяки виникненню, перебігу, трансформації та завершенню правових відносин з приводу соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури. У висновках до статті комплексним чином узагальнюються результати дослідження та конкретизується сутнісний зміст правового механізму соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України.

Ключові слова: захист прав працівників, правовий механізм, працівник критичної інфраструктури, соціальна безпека, соціальний захист, соціальні права, трудові права.

Summary

Lubinetz D. V. Characteristics of the legal mechanism for social protection of the rights of critical infrastructure workers. – Article.

This article elucidates the principal characteristics of the legal mechanism for the social protection of critical infrastructure workers' rights in Ukraine. It has been determined that Ukraine's existing legal mechanism for the social protection of these workers' rights is comprehensive, systemic, and organizational in nature. This mechanism is shaped by the aims, objectives, and

functions of state policy in this specific field. This legal mechanism is distinguished by its foundation on the legal framework governing the formation and implementation of state policy in the social domain, specifically in the area of workers' rights protection. Presently, the legal mechanism for the social protection of critical infrastructure workers' rights extends its influence to a pertinent array of entities. The structure of these entities mirrors the composition of participants in legal relations tasked with securing the social security of critical infrastructure workers. It warrants special attention that the legal mechanism under examination, while being a theoretical construct, possesses practical significance due to its tangible manifestation, attributable to three key factors. First, this mechanism is objectified through the management activities of entities responsible for shaping and executing state policy regarding the social protection of critical infrastructure workers. Second, the mechanism's practical embodiment is further realized through the efforts of entities that facilitate the creation of favorable conditions for the social protection of the rights of critical infrastructure workers. Third, this mechanism is materialized in practical reality through the emergence, progression, transformation, and culmination of legal relations about the social protection of critical infrastructure workers' rights. The article's conclusions thoroughly encapsulate the findings of the study, delineating the fundamental essence of the legal mechanism for the social protection of critical infrastructure workers' rights in Ukraine.

Key words: critical infrastructure worker, labor rights, legal mechanism, protection of workers' rights, social protection, social rights, social security.